

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Nyelvfejlődés csecsemőkortól kamaszkorig 2.

Az ELTE Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszékén működő
gyermeknyelvi kutatócsoport szakmai konferenciája

Absztraktfüzet

2022. február 2.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Szerkesztők/a konferencia szervezői

Bóna Judit, ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék

Jordanidisz Ágnes, Hátország Egyesület

Murányi Sarolta, ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék

Zemán Andrea Anna, Miskolci Egyetem

A rendezvény az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által kibocsátott ELTE TKP2020-IKA-06 sz. támogatói okirat alapján valósul meg.

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A rendezvény az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által kibocsátott ELTE TKP2020-IKA-06 sz. támogatói okirat alapján valósul meg.

Nyelvfejlődés csecsemőkortól kamaszkorig

Az ELTE Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszékén működő gyermeknyelvi kutatócsoport szakmai konferenciája.

2022. február 2.
Helyszín: Zoom

9:00-9:15	Megnyitó	
9:15-10:00	Plenáris előadás (üléelnök: Bóna Judit)	
	Konok Veronika: Az Alfa Generáció nyomában: hogyan hat a digitális eszközök használata a gyerekek kognitív fejlődésére?	
10:00-10:15	Szünet	

10:15-11:45	Korai nyelvfejlődés (üléelnök: Zemán Andrea Anna)	A kommunikáció fejlődése (üléelnök: Steklács János)
	Tóth Ildikó, Kas Bence, Kolcsár Sz. Renáta, Harmati-Pap Veronika: Másfél évesek társas-kommunikatív készségei és szókincsfejlődése járványhelyzetben	Jaskóné Gácsi Mária: A kommunikáció változása; a digitalizáció hatása a gyermekek kommunikációjára és a nyelvhasználatára
	Harmati-Pap Veronika, Vadász Noémi, Kas Bence, Tóth Ildikó: Anyai dajkanyelvi narratívák lexikai és szintaktikai jellemzőinek longitudinális vizsgálata	Hagymási Judit, Kleiber Judit: A csak partikula gyermeknyelvi vizsgálata
	Kohári Anna, Garai Luca, Uwe D. Reichel, Mády Katalin: A leheletes zöngeminőség longitudinális vizsgálata a dajkanyelvben	Hámori Ágnes, Bóna Judit: Gyermekek társalgásának jellemzői magyar nyelvű gyermek-felnőtt diskurzusokban
	Kugler Nóra: Több jelenet integrált megkonstruálása egy kétéves lánygyermek beszédében és a tagmondatkapcsolódás sémaszerű mintázatai	Hoss Alexandra, Visket Anita: Gyermeknyelvi sajátosságok vizsgálata sentimenterlemzésen keresztül
	Horváth Viktória: „De, kilométer vagy, én pedig 21.”, avagy miről árulkodik egy kétéves beszéde?	Laczkó Mária: A hallott beszéd feldolgozása középiskolás korban
	Kérdések, vita	Kérdések, vita
11:45-13:00	Ebédszünet	

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

13:00-14:30	A narratív készség fejlődése (üléelnök: Hámori Ágnes)	Nyelvi- és kommunikációs zavarok; kétnyelvűség (üléelnök: Kas Bence)
	Dobó Dorottya, Lukács Ágnes: A tudatelméleti és nyelvi képességek fejlődési változásai	Hacki Tamás, Vasvári Gergely Pál, Császár Andrea, Palotai Gáborné Szilvia: Az auditív jelfeldolgozási és észlelési zavarok diagnosztikai kérdései
	Murányi Sarolta: Gyermekirodalmi checklist – Az otthoni meseolvasás hatása a narratív készségre	Zemán Andrea Anna: A beszédhang-kiejtési zavarok és a logopédiai terápia hatása a fonológiai tudatosságra az 5 és 6 éves gyermekek körében
	Demeter Gáborné: Az olvasáskutatás eredményeinek hatása a könyvkiadói fejlesztésekre	Somogyi Tímea, Lajos Péter: A dadogás kötődésbeli kapcsolata
	Bóna Judit, Sipos Zsóka, Steklács János: A képről való történetmesélés jellemzői kisiskolás korban: kognitív feldolgozás és szövegalkotás	Csire Márta, Wirker-Dobány Katalin: Német–magyar kétnyelvű kisiskolások nyelvi kompetenciájának felmérése
	Jordanidisz Ágnes, Mihály Orsolya, Bóna Judit: Hatéves gyermekek narratíváinak és a történet ismertségének kapcsolata	Neuberger Tilda, Gagnon Eszter: A DMOIESZ külföldi magyar gyermekek számára készülő óvodai programtervek szókészlete
	Kérdések, vita	Kérdések, vita
14:30-14:45	Szünet	

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

14:45-16:15	Szövegértés és olvasás (üléselnök: Jordanidisz Ágnes)	A középiskolások kommunikációs jellemzői (üléselnök: Murányi Sarolta)
	Krizsai Fruzsina, Babarczy Anna: A kontextus szerepe kisiskolások metaforaértésében	Asztalos Anikó: A tanári beszéd fatikus nyelvi elemeinek hatása a tanulói beszédre
	Gulás Máté, Surányi Balázs: A prozódia hatása a mondat logikai értelmezésére óvodáskorban: Diszjunktív tagadó mondatok magyar anyanyelvű 4-6 éves gyermekek beszédértésében	Nagy-Varga Zsolt: A tanulói aranyköpések és stilisztikai hibák szerepe a beszéd- és írásfejlesztésben
	Bogdán Patrik: A gyermekirodalmi szövegek olvashatósági vizsgálata a szöveg grammatikai komplexitásán keresztül	Bartha Blanka: A morfológiai tudatosság mérési lehetőségei középiskolás tanulók körében
	Vass Dorottea, Steklács János, Varga Szilvia: A szövegértés fejlesztésének lehetősége a D-12 olvasási motivációt növelő programban	Gyenei Kornélia: Szünettípusú megakadások tizedik évfolyamos tanulók gépelt szövegprodukción folyamatában
	Sipos Zsóka, Mihály Orsolya, Bóna Judit: Olvasási készség pandémia előtt és után a 3. évfolyam elején	
	Kérdések, vita	Kérdések, vita
16:15	Zárszó	

További információt a bona.judit@btk.elte.hu címen kérhet.

AZ ALFA GENERÁCIÓ NYOMÁBAN: HOGYAN HAT A DIGITÁLIS ESZKÖZÖK HASZNÁLATA A GYEREKEK KOGNITÍV FEJLŐDÉSÉRE?

Konok Veronika

ELTE, Etológia Tanszék, Alfa Generáció Labor

A gyerekek egyre fiatalabb korban és egyre többet használnak digitális eszközöket, ami elveszi az időt a szocio-kognitív fejlődés szempontjából nélkülözhetetlen társas tevékenységektől és a szimbolikus vagy szerepjáráktól. Egyelőre nagyon kevés kutatási adat áll rendelkezésünkre azzal kapcsolatban, hogy ennek milyen következményei lehetnek a gyerekek kognitív, érzelmi vagy társas fejlődésére nézve. Kutatásaink ezt a hiányt igyekeznek pótolni.

Egy vizsgálatunkban 4-6 éves, mobileszközöket sokat és egyáltalán nem használó gyerekek kognitív teszteken nyújtott teljesítményét vetettük össze. Kimutattuk, hogy az óvodáskori mobil- és tablethasználat rosszabb társas-kognitív (tudatelméleti) készségekkel, valamint atipikus figyelmi fókusszal (részletekre irányuló figyelem) jár együtt. Ezek a nyelvfejlődés (pl. pragmatika és írás-olvasási készség) szempontjából is releváns készségek.

Egy másik, kísérletes kutatásunkban mi tettük ki mobileszköz-használatnak a 4-6 éves gyerekeket (függetlenül az előzetes tapasztalataiktól): a gyerekek egy csoportja néhány percig egy tabletes játékkal játszott, míg másik csoportja egy nem-digitális játékkal, majd ezt követően mértük a figyelmi teljesítményt. A digitális játékkal játszó gyerekek atipikus, lokális (részletekre irányuló) figyelmi fókuszot mutattak, míg a hagyományos játékkal játszó gyerekek tipikus, globális figyelmi fókuszot.

Bemutatók egy általunk fejlesztett applikáció-csomagot is, Alfit, melynek célja a mobileszköz használó gyerekek esetében a lehetséges negatív hatások kiküszöbölése és a társas, illetve offline interakciók facilitálása. Ismertetem annak a kutatásunknak az előzetes eredményeit, melyben Alfi hatását vizsgáltuk óvodáskorú gyerekek társas-kognitív készségeire és a szülő-gyerek interakcióra.

Bemutatom két, folyamatban levő kutatásunkat is, melyek kapcsolódnak a nyelvfejlődéshez is. Az egyik az elektronikus mesekönyvek vizuális megjelenítésének és társas kontextusának hatását vizsgálja a kreativitásra és a fantáziára. A másikban azt vizsgáljuk, hogy a klasszikus tudatelméleti tesztekben nyújtott teljesítményt függetleníteni tudjuk-e a nyelvi készségektől és a munkamemóriától, ha digitális változatokat hozunk létre, melyekben például képekkel segítjük a szövegmegértést. Célunk, hogy olyan validált, mobil tesztverziókat hozzunk létre, melyek nem csak a mostani járványhelyzetben segítik az online kutatást, de nagy mennyiségű adatgyűjtést is lehetővé tesznek és így a jövő kutatásait alapozzák meg.

MÁSFÉL ÉVESEK TÁRSAS-KOMMUNIKATÍV KÉSZSÉGEI ÉS SZÓKINCSEFEJLŐDÉSE JÁRVÁNYHELYZETBEN

Tóth Ildikó^{1,3}, Kas Bence^{2,4}, Kolcsár Sz. Renáta¹, Harmati-Pap Veronika²

¹Természettudományi Kutatóközpont, Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet, Budapest, ²Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest, ³ELTE PPK Pszichológiai Intézet, Budapest, ⁴ELTE BGGYK, Budapest

A Covid-19 világjárvány megváltoztatta azt a normatívnak tekintett fejlődési környezetet, amelyben természetesnek vettük, hogy a kora gyermekkori tapasztalatok, így a családon belüli és azon kívüli társas interakciók, valamint az új helyzetek és a tárgyi világ explorációja elősegítik a kommunikációs fejlődést.

Kutatásunkban másfél éves kisgyermekes közös figyelem képességét és szókincsfejlődését vizsgáltuk a járványhelyzettel összefüggésben. Elsősülött gyermekek egyik csoportjával a járvány kitörése előtt, másik csoportjával a 2020 őszől 2021 nyár elejéig tartó időszakban vettük fel laboratóriumunkban a Korai Társas Kommunikáció Skála közös figyelem képességet vizsgáló tesztet (Mundy és mtsai, 2003), valamint a Bayley-III. Fejlődéskészlet Nyelvi Skáláját. A szókincsfejlődésről az édesanyák is beszámoltak a KOFA I. Szavak és Gesztusok (Kas és mtsai, 2010) kérdőív kitöltésével.

A közös figyelem helyzetet kezdeményező viselkedések közül szignifikánsan alacsonyabb gyakoriság mutatkozott a szemkontaktus ($d=0.33$) és a tekintetváltogatás ($d=0.77$) használatában a "Covid-19" csoportban ($n=57$), mint a járvány előtt vizsgált csoportban ($n=51$). Nem találtunk szignifikáns eltérést a mutatóval való kezdeményezésben, a tesztelő figyelmének/mutatásának követésében, a Bayley-III Nyelvi Skála csoportpontoszámban, valamint a KOFA expresszív szókincs és a gesztusok pontoszámban sem. A Covid-19 csoport ugyanakkor magasabb pontszámot ért el a KOFA receptív szókincs változón ($d=0.53$). A közös figyelem és a szókincs változók szakirodalomban elvárt összefüggését csak a járvány előtt vizsgált csoportban tudtuk kimutatni.

Eredményeink szerint a járványhelyzetet legalább fél éven keresztül megtapasztalt 18 hónapos csecsemőket kevesebb szemkontaktus-jellegű közös figyelem kezdeményezés jellemezte, míg szókincsfejlődésük tipikusnak tekinthető. A családon belüli interakciók a normatív úton tarthatták a korai nyelvfejlődést és gesztushasználatot, ugyanakkor a külvilággal folytatott érintkezések számának jelentős csökkenése állhat annak háttérében, hogy a gyermekek egy ismeretlen felnőttel folytatott interakcióban ritkábban néztek a partnerre közös figyelmi helyzet kialakítása céljából. Munkánk rámutat, hogy a jelenlegi járványidőszakban a tipikusan fejlődő gyermekeknél is megjelenhet az atipikus fejlődésre (pl. ASD) jellemző viselkedésmintázat a közös figyelem készségekben, amit a gyakorlati szakembereknek szükséges lehet figyelembe venni.

ANYAI DAJKANYELVI NARRATÍVÁK LEXIKAI ÉS SZINTAKTIKAI JELLEMZŐINEK LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLATA

Harmati-Pap Veronika^{1,2}, Vadász Noémi², Kas Bence², Tóth Ildikó³

¹PPKE, ²Nyelvtudományi Kutatóközpont, ³Természettudományi Kutatóközpont

Az anyai dajkanyelvet (infant-directed speech – IDS) akusztikai sajátosságai mellett lexikai és szintaktikai egyszerűsítés jellemzi. A lexikai és szintaktikai jellemzők vizsgálata azonban kevésbé kutatott terület a magyar szakirodalomban. A nemzetközi szakirodalom eltérő eredményeket hozott arról, hogy az IDS milyen módon változik a gyermek fejlődésével párhuzamban: a gyermek életkorával korrelációban nő az anyai beszéd lexikai, szintaktikai komplexitása vagy a komplexitás változása nem-lineáris változást mutat.

Kutatásunk célja az anyai dajkanyelv lexikai és szintaktikai sajátosságainak feltérképezése a felnőttekhez címzett beszéddel (adult-directed speech – ADS) összehasonlítva, gyermekük életének első 18 hónapjában. Mért változók a szövegben megjelent beszédbőrségi mutatók (megnyilatkozásszám, szószám), a lexikai jellemzők (type-token arány, igei és főnévi type-token arány, főnév – ige arány) és a szintaktikai jellemzők (átlagos megnyilatkozáshossz, egy megnyilatkozásra eső tagmondatok száma).

A kutatásban 22 anya-gyermek páros vett részt, ahol az édesanyák mesét mondtak el 0, 6 és 18 hónapos korú elsőszülött gyermeküknek. Minden alkalommal sztenderdizált helyzetben, ugyanazon képeskönyv alapján, szabad megfogalmazásban meséltek. Minden alkalommal egy ADS narratívát is rögzítettünk.

Az eredmények azt mutatják, hogy narratív szituációban az anyai beszéd komplexitása a gyermek újszülött korában statisztikailag nem tér el ADS-től, azonban a komplexitás csökkenő tendenciát mutat a 6 hónapos mérésnél, majd 18 hónapos korban a legkevésbé komplex. Az édesanyák 18 hónapos gyermeküknek kimutathatóan nagyobb terjedelemben, rövidebb megnyilatkozásokban, több ismétléssel meséltek. Az alkalmazott igei szókincs is kimutathatóan csökkent a gyermek életkorával ellentétes korrelációban, azonban az egyszerűsítési stratégia a főnévi szókincset nem érintette.

Összefoglalva tehát az anyák dajkanyelvi beszédét nagyobb beszédbőrség, azonban rövidebb közlési egységek és lexikai egyszerűsítés jellemzi. Az anyai nyelv lexikai és szintaktikai tulajdonságait egyfajta ösztönös stratégiai redundancia jellemzi, amelynek adataink szerinti csúcspontja 18 hónapos korban látható. Az eredményeink szerint az IDS lexikai, szintaktikai komplexitása a gyermek életkorával párhuzamosan csökken, azaz az eredmények a nem-lineáris komplexitási változás elméletét támogatják.

Jelenleg folyik a 24 hónapos kori narratívák feldolgozása, amelyekkel a kutatásunk eredményeit ki fogjuk egészíteni.

A LEHELETES ZÖNGEMINŐSÉG LONGITUDINÁLIS VIZSGÁLATA A DAJKANYELVBEN

Kohári Anna¹, Garai Luca², Uwe D. Reichel¹, Mády Katalin¹

¹Nyelvtudományi Kutatóközpont, ²ELTE

A felnőttek tipikusan másképp beszélnek gyermekekhez, mint felnőttekhez. Ezt a fajta beszédalkalmazkodást dajkanyelvnek is szokás nevezni. A dajkanyelvnek számtalan akusztikai sajátosságát feltárták már; például magasabb alaphang, lassabb beszédtempó jellemző rá a felnőttekhez szóló beszédhez képest. A dajkanyelv zöngeminőségéről ugyanakkor meglehetősen kevés adat áll rendelkezésre, holott a beszédnek ez a tulajdonsága az utóbbi időben egyre nagyobb figyelmet kapott a beszédalkalmazkodás más területein. A zöngeminőség a beszédalkalmazkodás mellett a pozitív érzelmek kifejezésével is összekapcsolható tulajdonság, amelyet a dajkanyelv egyik kiemelt funkciójának is tekintenek. Az utóbbi időben született két vizsgálat japán és cseh nyelvekben azt mutatta, hogy a dajkanyelv leheletesebb zöngével valósul meg, mint a felnőttekhez szóló beszéd. Felmerül a kérdés, hogy a leheletes zöngé mennyire tekinthető a dajkanyelv általános tulajdonságának nyelvtől és a gyermek életkorától függetlenül.

Jelen kutatásban 20 magyar nyelvű édesanyát arra kértünk, hogy meséljen el egy mesét a kísérlet vezetőjének és saját gyerekének egy mesekönyv alapján, részben szabadon, de a leírt mondatokat is beleszőve. A kísérletet megismételtük a gyermek 4, 8 és 18 hónapos korában. Az édesanyák felolvasott mondatainak magánhangzóit akusztikailag elemeztük (CPP, H1*–H2*, HNR). Lineáris kevert modellekkel összehasonlítottuk a felnőttekhez és a gyermekekhez szóló beszéd magánhangzóinak akusztikai eltéréseit. Az előzetes eredmények azt mutatták, hogy a dajkanyelvre leheletesebb zöngé jellemző mint a felnőttekhez szóló beszédre, a baba életkorától függetlenül.

Habár a leheletes zöngé megjelenését egyelőre nem tartják számon a dajkanyelv akusztikai sajátosságai között, az újabb eredmények ráirányítják a figyelmet a zöngeminőség jelentőségére. Egyrészt mivel a leheletes zöngé gyakran megjelenik a boldog és nyugodt érzelmi állapotok kifejeződéseként, így a dajkanyelvben történő megjelenése ezen érzelmek közvetítésére is szolgálhat. Másfelől a gyerekek leheletesebb zöngével beszélnek, mint a felnőttek, és ez fiatalabb korukban még inkább jellemző, így feltehetően a dajkanyelvi leheletes zöngemegjelenést a beszélgetőpartner produkciójához való igazodás is motiválja.

A vizsgálat *A dajkanyelv longitudinális vizsgálata multimodális módszerekkel* című projekt (NKFIH-PD-134775) keretében készült.

TÖBB JELENET INTEGRÁLT MEGKONSTRUÁLÁSA EGY KÉTÉVES LÁNYGYERMEK BESZÉDÉBEN ÉS ATAGMONDATKAPCSOLÓDÁS SÉMASZERŰ MINTÁZATAI

Kugler Nóra

ELTE BTK

Az előadás azt vizsgálja, hogyan konstruálódnak meg a több elemi mondatot reprezenáló integrált szerkezetek egy kétéves gyermek, Panna (2;01) (CHILDES, vö. Bodor 2004) beszédtevékenységében.

Az előadás elméleti háttérfelvetése az, hogy míg a fő tagmondat-kapcsolódási mintázatoknak képtelenség volna általános érvényű szintaktikai meghatározását adni (vö. Matthiessen–Thompson 1988: 275; Cristofaro 2014: 73–76), addig a figyelemirányítás által motivált szeriális elrendezés és a memória működése által behatárolt információ-„becsomagolási” és „adagolási” módok (Chafe 1988) általánosak, és nemcsak a szintaktikai konstrukciók konvencionálódásához szolgálnak magyarázó elvként, hanem a nyelvelsajátítás során megfigyelhető jelenségeket is jól értelmezhetővé teszik.

Az előadás fő állítása az, hogy a Panna beszédében megfigyelhető, több elemi mondatot reprezenáló integrált szerkezetek nem a hierarchikus (alárendelő) vagy a nem hierarchikus (mellérendelő) kategóriákkal magyarázhatók jól, hanem figyelmi keret konstrukciókkal („frame-constructions”, Lieko 1992). A figyelmi keretek alaprétég – kidolgozottabb réteg viszonyokban (a kognitív nyelvtenban leírt „baseline – elaboration” viszony sémája szerint, Langacker 2016) bontakoznak ki, és hoznak létre összetett szerkezeteket.

Korpusz

CHILDES = Child language corpus. (<http://childes.talkbank.org/>)

Szakirodalom

- Bodor, Péter 2004. *On emotions: A developmental social constructionist account*. Budapest: L'Harmattan.
- Chafe, Wallace 1988. Linking intonation units in spoken English. In: Haiman, John – Thompson, Sandra A. (eds.): *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1–28.
- Cristofaro, Sonia 2014. Is there really a syntactic category of subordination? In: Visapäa, Laura – Kalliokoski, Jyrki □ Sorva, Helena (eds.): *Contexts of subordination*. Amsterdam.
- Langacker, Ronald W. 2016. Baseline and elaboration. *Cognitive Linguistics* 27 (3): 405–439.
- Lieko, Anneli 1992. *The development of complex sentences: a case study of Finnish*. Helsinki: Finnish Academy of Science & Letters.
- Matthiessen, Christian – Thompson, Sandra A. 1988. The structure of discourse and 'subordination'. In: Haiman, John – Thompson, Sandra A. (eds.): *Clause combining in grammar and discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 275–329.

„DE, KILOMÉTER VAGY, ÉN PEDIG 21.”, AVAGY MIRŐL ÁRULKODIK EGY KÉTÉVES BESZÉDE?

Horváth Viktória

METU

Konferencia-előadásomban egy kétéves gyermek nyelvi készségeinek bemutatására törekszem. Alapja egy szelektált, hozzávetőleg háromezer közlésegységből álló gyűjtemény, amelyet a kislányom beszédéből naplóztam. Az elemzés fókuszában a szókincs nagysága, változatossága, a szóhasználat és mondatfűzés áll, ugyanakkor kitér az átlagos közléshosszra is. Adatközlőm verbális jellemzéséből nem maradhatnak ki a sajátos kommunikációs színárnyalatok, a nála tapasztalt gyermeknyelvi humor és az egyéni szófordulatok sem.

A KOMMUNIKÁCIÓ VÁLTOZÁSA; A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA A GYERMEKEK KOMMUNIKÁCIÓJÁRA ÉS ANYELVHASZNÁLATÁRA

Jaskóné Gácsi Mária

Miskolci Egyetem BTK TI

A digitális, informatikai korszakban a nyelv és a szöveg viszonya új alapokra helyeződött és ez nagy jelentőséggel bír, hiszen fejlődésünk, kulturálódásunk szempontjából nagy előrelépést jelenthet. Ezek a technikai vívmányok jelentős mértékű beavatkozást képesek elvégezni az emberiség fejlődésén, amelyeket mindannyian érzünk. Megmutatkozik a kultúra és a tudományterületek és egyéni életvitelünk vonatkozásában egyaránt.

Az elektronikus környezet a verbális, vokális, non-verbális kommunikációra nézve is sok változást eredményezett. Az elektronikus információáramlás vizsgálata során nem kerülhető meg a diskurzus mint fogalom. Egyrészt a nyelvhasználat elemzését emeli ki; az alany által alkalmazott természetes nyelvet veszi alapul, s szabályok helyett szabályszerűségeket állít a középpontba. Másrészt olyan beszédesemény, mely indirekt módon, az adott helyzet elvárásai szerint jön létre. Az írott és beszélt diskurzus csoportosítása vonatkozásában a differenciálás az informális, formális írott, valamint beszélt nyelv tekintetében további összefüggéseket tapasztalhatunk.

Előadásom témája a mai gyermekek nyelvhasználatának és kommunikációjának vizsgálata. Kommunikációjuk meglehetősen eltér a korábbi generációkétól. Más miliő, más közeg az övék. A különbségek egyrészt a digitalizáció következtében és javarészt az életvezetésben a gyorsan változó világban foghatók meg. Mindez teljesen természetes módon hat a kommunikációra és a retorikára egyaránt.

A felpörgött világ, a digitális környezet és a társadalmi jelenségek változásai a beszédünkre, kommunikációnkra óriási hatást gyakoroltak. Ez természetes dolog, ám felvetődik a kérdés, hogy mindezek miként hatnak a gyermekeinkre, a fiatalokra?

Megtalálják-e a kortársakkal való kommunikációjuk alkalmával a digitális közeg állandó jelenléte percepciója mellett, hogy miként illik, vagy célszerű az egyes szituációkban megnyilvánulni?

A CSAK PARTIKULA GYERMEKNYELVI VIZSGÁLATA

Hagymási Judit, Kleiber Judit

Pécsi Tudományegyetem

Előadásunk témája a *csak* partikula korpuszalapú vizsgálata a hatévesnél fiatalabb gyermekek nyelvelsajátítási folyamatában; mind a logikai (É. Kiss 1992), mind a diskurzusjelölő (Gyuris 2008) típus. Számos diskurzusjelölőt vizsgáltak már a gyermeknyelvben (Markó–Dér 2011), viszont olyan szakirodalom nem áll rendelkezésre, mely a *csak*-ot tárgyalja.

Hipotéziseink: (1) Az óvodás korú gyermekek szemantikai/pragmatikai értelemben jól használják a *csak* szócskát, esetlegesen grammatikai hibát vétenek. (2) Az óvodás korúaknál fiatalabb gyermekek körében is előfordul a *csak* partikula helyes használata, az óvodásokhoz képest több nem adekvát mondatba helyezéssel. (3) A különféle *csak*-ok arányai alapvetően megegyeznek a felnőtt korpuszból kinyert adatok arányaival.

A vizsgálatban részt vevő gyermekek adatait a CHILDES, valamint a MONYEEK korpuszból gyűjtöttük. A CHILDES a háromévesnél fiatalabb, a MONYEEK pedig az óvodás gyermekek adatait tartalmazza. A felnőttnyelvi korpuszal való összevetéshez a BEA Beszért nyelvi adatbázist használtuk.

A különféle *csak*-ok közül elsősorban a diskurzusjelölő típusra, és annak altípusaira figyelemmel véve végeztük el a vizsgálatot. Az altípusokat a hangsúlyos *csak* (*csak megnézem*), a felszólító mondatmodalitással előforduló hangsúlytalan *csak* (*figyelj csak*), továbbá a vonatkozó névmás és a *csak* kollokációja (*amikor csak akar*) tette ki. A diskurzusjelölők előfordulásait főként a felszólító típus adta, továbbá tipikusan megjelentek az állandó szókapcsolatok (például: *nézd csak*). A vonatkozó névmás és a *csak* szócska kollokációja csupán 10%-át alkották a diskurzusjelölő típusnak.

Az eredmények alátámasztották a hipotéziseinket, miszerint mind az óvodás korúak, mind a náluk fiatalabb gyermekek már használják grammatikusan a *csak* szócskát; továbbá a felnőtt korpusz adatai jelentős hasonlóságot mutatnak a gyermeknyelvi – leginkább az óvodás – korpusz adataival.

É. Kiss (1992): Az egyszerű mondat szerkezete. Kiefer (szerk.): *SMNy I.* Akadémiai, Budapest, 74–159.

Gyuris (2008): A diskurzus-partikulák formális vizsgálata felé. Kiefer (szerk.): *SMNy IV.* Akadémiai, Budapest. 639–682.

Markó–Dér (2011): Diskurzusjelölők használatának életkori sajátosságai. Navracsics–Lengyel (szerk.): *Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben.* Tinta, Budapest. 49–61.

GYERMEKEK TÁRSALGÁSÁNAK JELLEMZŐI MAGYAR NYELVŰ GYERMEK-FELNŐTT DISKURZUSOKBAN

Hámori Ágnes¹ – Bóna Judit²

¹Nyelvtudományi Kutatóközpont, ²ELTE BTK

A társalgási készségek fejlődése a gyermekkori nyelvelsajátítás egyik fontos résztartományát alkotja, mellyel az utóbbi évtizedekben egyre több kutatás foglalkozik, és amely egyre lényegesebb szerepet kap mind az alapkutatásokban, mind az alkalmazási oldalon, többek között a nyelvi kompetenciák mérése, a nyelvi és társas kommunikációs zavarok diagnosztikája vagy a gyógypedagógiai fejlesztések kapcsán. Az idevágó kutatások legnagyobb része a kisgyermekkorra irányul, az 5-6 éves és idősebb gyermekek társalgási kompetenciáit csak néhány munka vizsgálja, magyar viszonylatban különösen kevés ezek száma. Pedig az eredmények azt mutatják, hogy a diskurzuskompetenciák terén 6 éves kor körül és után is jelentős változások zajlanak, sőt e kompetenciák egy részének fejlődése éppen ekkor indul meg intenzíven.

A jelen kutatásban 5 magyar anyanyelvű, hat éves gyermek társalgásainak jellemzőit vizsgáljuk egy idegen felnőttel folytatott beszélgetésük során, a GABI magyar gyermeknyelvi adatbázisból származó, egyenként kb. 8-10 perc hosszúságú kötetlen társalgások felvételei alapján. Az elemzés módszertani keretét a társalgáselemzés és a nyelvelsajátítás-kutatás összekapcsolása adja, a pragmatikaifejlődés-kutatás interakciós vonulatára támaszkodva (l. Ninio és Snow 1996, Matthews 2014, O'Neill 2014). A gyermekek beszélgetésében elsősorban ezen jelenségeket elemeztük: a.) *a beszélőváltás fő jellemzői (időtartam/FTO, típus)*, b.) *a szövegszerkezet fő jellemzői* (átlagos fordulóhossz; jellegzetes szekvenciák és fő fordulótípusok ; c.) *tartalmi jellemzők* (elsősorban a topiktartás, topikkezdeményezés és szituatív beszéd terén). Emellett röviden kitekintünk néhány lényeges *általános társalgási stratégia* jelenségkörére is: a javításokra, a szómegtartási jelzések és *időnyerési stratégiák* megjelenésére, valamint az alapvető *szociokulturális* jellegű (pl. udvariassági) és *kognitív vagy társas-kognitív diskurzuskompetenciák* jeleire (pl. metanyelvi megjegyzések). Az elemzésben különös tekintettel voltunk a beszédhelyzet- vagy interakciótípus (idegen felnőttel folytatott beszélgetés) speciális keretére is.

A kutatás eredményei hozzájárulnak a gyermekkori nyelvelsajátításra és a magyar nyelvű társalgásokra vonatkozó ismeretek bővítéséhez; emellett módszertani szerepe is hasznos lehet, mivel az elemzési szempontok bemutatása, valamint az itt alkalmazott társalgáselemzési-interakciós keret a gyermeknyelvi diskurzusok és diskurzuskészségek további, más kutatásaihoz is kiindulási alapot adhat.

GYERMEKNYELVI SAJÁTOSSÁGOK VIZSGÁLATA SENTIMENTELEMZÉSEN KERESZTÜL

Hoss Alexandra, Viszket Anita

Pécsi Tudományegyetem

Előadásunkban a magyar gyermeknyelvi sentimentelemzés alapjaival foglalkozunk: a szótárépítés, a korpuszszövegek kiválasztása és a szövegannotálás elveinek felülvizsgálatát kezdjük meg.

Ennek első lépéseként a beszélt nyelvi korpuszok feldolgozását megelőzően bevontuk az elemzésbe az internetes kommunikációt: a másodlagos szóbeliségűnek ítélt (Érsok 2006) fórumokat és chatszövegeket. Lovas tematikájú online játék chat-jét, valamint hasonló témájú gyermekirodalmi szövegeket elemeztünk.

Előadásunkban egyrészt megmutatjuk, hogy noha a diskurzusjelölők használata gyakran kifejez értékelést is, mégsem magától értetődő, hogy a diskurzusjelölőkben gazdag szövegek a sentimentelemzés szempontjából is jó források. Viszket (2020) tapasztalatait követve (a chatszövegek nem feltétlenül gazdagok diskurzusjelölőkben), chatszövegek elemzése alapján kijelenthetjük, hogy a nyelvi sentiment fokozottabb megjelenése sem a szöveg beszéltnyelvűségétől függ.

Másrészt a vizsgált szövegeink első elemzése alapján, amelyben támaszkodtunk a Hungarian sentiment corpus tapasztalataira, arra a problémára keressük a választ, hogy a szó- és kifejezésszintű elemzési gyakorlatokat hogyan lehetne úgy kitágítani, hogy a diskurzusszintű attitűdök is megjeleníthetők legyenek benne: többek között az *Így jártál* megnyilatkozás annotálásának problémáit tárjuk fel, Pólya (2021) megállapításaira is reflektálva.

A korpuszvezérelt kutatásunk egyik alapvető kérdése, hogy milyen szövegtípusokat érdemes vizsgálni és összehasonlítani kontrollcsoportok hasonló szövegeivel. A sentiment analysis legfontosabb eszköze egy szótár a különböző polaritású kifejezésekkel (Szabó 2018). Következő feladatunk ennek a szótárnak az összeállítása, ezt követően a megfelelő korpuszok annotálása.

Hosszabbtávú kutatásunk célja a sentiment analysis alkalmazása gyermeknyelvi produktumokon: feltárni a jellegzetességeket neurotipikus és atipikus populációk esetén.

Irodalom

Érsok 2006. Szóbeliség és/vagy írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 130/2: 165–176.

Pólya és tsai 2021. Narrative Construction of Product Reviews Reveals the Level of Post-Decisional Cognitive Dissonance. *Information* 2021, 12, 46

Szabó 2018. *A szentimentérték módosulásának a problémája a magyar nyelvű szövegek szentimentelemzésében, különös tekintettel az értékvesztésre és az értékváltásra*. PhD diss. SZTE

Viszket 2020. Diskurzusjelölők jövet-menet. *Hungarológiai Évkönyv* 21.

A HALLOTT BESZÉD FELDOLGOZÁSA KÖZÉPISKOLÁS KORBAN

Laczkó Mária

ÉSZC Eötvös József Technikum

A beszédfeldolgozás minden életkorban meghatározó jelentőségű, hiszen az olvasás és az erre épülő tanulás alapját képezi. A hallás alapú beszédfeldolgozás vizsgálata a magyar és a nemzetközi szakirodalomban is elsősorban a kisgyermekkorra korlátozódik. Vizsgálata és a beszédfeldolgozás mechanizmusa, a fejlődés sajátosságai egy bizonyos életkorig pontosan követhetők. A későbbi életszakaszokban, például a felső tagozatos vagy a középiskolás tanulók beszédfeldolgozási folyamatának vizsgálata meglehetősen szórványos. Napjainkban, különösen akkor, amikor e korosztály a digitális eszközökön szocializálódik és életében a képi információfeldolgozás központi helyzetű, a halláson alapuló információk feldolgozási folyamatának vizsgálata különösen indokolt lehet.

A jelen előadás célja az, hogy különböző életkorú és iskolatípusba járó diákok esetén a hallott történetek visszamondásait a beszédidő, a terjedelem (szavak száma), a szövegek szógazdagsága, a tartalom helyessége (visszamondott információk mennyisége) és a temporális jellemzők mentén elemezze. Feltételezzük, hogy a két szociolingvisztikai változó közül az iskolatípus hatása erőteljesebben érvényesül.

A kutatásban 10-10 tanuló vett részt két életkori bontásban, technikumban és szakközépiskolában tanuló diákok. Az eredmények azt mutatták, hogy szakközépiskolai diákok életkortól függetlenül gyengébben teljesítettek mind a beszédidőt, a szavak számát tekintve. Legfeltűnőbben a szövegeket adó eseménysor elemiben mutatkozott eltérés a technikumba járó diákokhoz képest, és ez a temporális eltérésekkel is összefügg.

Az előadás részletesen ismerteti az eredményeket és a következtetéseket a pedagógia és a gyógypedagógia szempontjából.

A TUDATELMÉLETI ÉS NYELVI KÉPESSÉGEK FEJLŐDÉSI VÁLTOZÁSAI

Dobó Dorottya^{1,2}, Lukács Ágnes^{1,2}

¹Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Kognitív Tudományi Tanszék, ²ELKH-BME Lendület Nyelvelsajátítás Kutatócsoport

A nyelvi képességek fejlődése szoros kölcsönhatásban áll a tudatelmélettel, vagyis azon képességünkkel, mely által érzéseket, vágyakat, vélekedéseket és szándékokat tulajdonítunk a megnyilatkozóknak és a cselekvőknek. Ezt az összefüggést már számos kutatás alátámasztotta, ugyanakkor e kutatások eredményeinek értelmezését megnehezíti, hogy többségük a tudatelméleti képességek mérése során olyan tesztet alkalmazott, mely nagymértékben támaszkodik a nyelvi képességekre (pl. Faux Pas, Strange Stories) vagy egyéb kognitív funkciókra is (pl. Reading Mind in the Eyes Test), illetve nem zárja ki a kompenzációs stratégiák alkalmazásának lehetőségét. E tesztekkel ellentétben, a Szociális Attribúciós feladat (Social Attributional Task – Multiple Choice, SAT-MC I-II; Klin, 2000; Johannesen et al., 2018) kis mértékben vesz igénybe más kognitív funkciókat, miközben magas megbízhatósági mutatókkal méri a tudatelméleti képességet.

Előadásunkban a SAT-MC II magyar nyelvű adaptációját, és a tárgyalt paradigmával végzett kutatásaink eredményeit mutatjuk be. Egy nagymintás kutatás keretein belül, több mint kétszázfő bevonásával vizsgáltuk a tudatelméleti és nyelvi (lexikális és szintaktikai) képességek változását és összefüggéseit öt életkori csoportban: gyerekek, kamaszok, fiatal felnőttek, középkorú felnőttek és idősek bevonásával. Kutatásunk során azt is vizsgáltuk, hogy a nyelvi fejlődési zavarral élő gyermekeknél a nyelvi elmaradás mellett tapasztalható-e tudatelméleti elmaradás is.

Az életkori változások vizsgálata során azt találtuk, hogy a tudatelméleti képesség fejlődési pályája egy fordított U alakú görbét ír le, vagyis gyermekkortól fiatal felnőttkorig felfelé ível, majd a fejlődési csúcs elérése után egy fokozatos hanyatlás kezdődik. A tudatelméleti teszt eredményei erős együttjárást mutatnak mind a lexikális, mind a szintaktikai képességekkel. A nyelvi zavarral élő gyermekek tudatelméleti vizsgálata során nem találtunk elmaradást a tipikus fejlődésű gyermekekhez képest.

Eredményeink rávilágítanak arra, hogy tipikus esetben a tudatelméleti és nyelvi képességek egymással párhuzamosan fejlődnek, ugyanakkor atipikus fejlődés esetén jó tudatelméleti működés mellett is fennállhat a nyelvi képességek súlyos zavara.

A kutatás az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

GYERMEKIRODALMI CHECKLIST – AZ OTTHONI MESEOLVASÁS HATÁSA A NARRATÍV KÉSZSÉGRE

Murányi Sarolta

ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék

Több nemzetközi vizsgálat alátámasztotta, hogy az otthoni nyelvhasználat, a közös meseolvasás kiemelt jelentőségű a gyerekek történetmesélési készségének alakulásában. A gyermekek rendszeres találkozása a meseolvasással, történetmeséléssel a korosztályuknak megfelelő gyermekirodalmi műveken keresztül, ösztönző és alapvető a nyelvfejlődésük szempontjából. (Marjanovič-Umek et al. 2012). Az otthoni környezet és az olvasási szokások felmérésére szlovén és angol nyelven is született kérdőív (Marjanovič-Umek et al. 2012, Senechal et al. 1996), melyek a szülők tájékozottságát mutatják az óvodásoknak szóló gyermekirodalomban. A kitöltendő kérdőívben valós, gyermekeknek szóló könyvek címei és szerzői szerepelnek együtt kitalált címekkel és szerzőkkel. A szülőknek az a feladatuk, hogy megjelöljék a valós szerzőket és műveket. A kérdőívvel végzett vizsgálatok alátámasztották, hogy a szülők tájékozottsága a gyermekirodalomban és a gyermekek nyelvi teljesítménye között összefüggés látszik.

Az előadásban bemutatom, a magyar nyelvre adaptált Gyermekirodalmi checklist-et és azt, hogy van-e összefüggés a szülők kérdőívben elért pontszáma és gyermekeik narratív teljesítménye között.

A vizsgálatban 27 óvoda (3 évesek, 4 évesek, 5 évesek, 6 évesek) és szüleik vettek részt. Minden gyermek ép értelmű, ép hallású és tipikus nyelvfejlődésű. A szülői kérdőívet a fentebb említett szlovén kérdőív és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési listája, valamint online könyvesboltok eladási listái alapján állítom össze. Ezeket használva dolgoztam ki a szülői kérdőív, gyermekkönyvek ismeretére vonatkozó részét. (Marjanovič-Umek et al. 2012.)

A gyermekek narratív készségét a Narrative Assessment Protocol (Justice et al. 2010) képsorával és a nemzetközi gyakorlatban használt elemzési szempontokat felhasználva vizsgáltam (struktúra, történetegységek, érzelmek megjelenése, időbeli elrendezés, összefüggések). A kísérletben használt képsor kifejezetten az óvoda korosztálynak készült, 16 összefüggő képből áll. Az előadásban a szülői kérdőív és a gyermekek által elmondott narratívák elemzésének eredményeit összevetve mutatom be.

Az otthoni nyelvi környezetről általában nehéz objektív információkhoz jutni. a gyermekirodalmi alkotásokról szóló szülői kérdőív - indirekt módon - képet ad egy részletéről annak, hogy milyen nyelvi környezetben fejlődik a gyermek.

Irodalom

Justice L. M., Bowles R., Pence K., Gosse C. (2010): A scalable tool for assessing children's language abilities within a narrative context: The NAP (Narrative Assessment Protocol), *Early Childhood Research Quarterly*, Volume 25, Issue 2, Pages 218-234.

Ljubica Marjanovič-Umek , Urška Fekonja-Pekljaj & Anja Podlesek (2012) Parental influence on the development of children's storytelling, *European Early Childhood Education Research Journal*, 20:3, 351-370.

AZ OLVASÁSKUTATÁS EREDMÉNYEINEK HATÁSA A KÖNYVKIADÓI FEJLESZTÉSEKRE

Demeter Gáborné

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

A hazai könyvkiadók számára nagy felelősség, hogy nyelvi jelrendszerünk elsajátításának időszakában a kezdő olvasókat kompetens módon, szaktudományos alapokon segítsék, vagyis módszertanilag felkészültek legyenek egyik legfontosabb készségünk megalapozásában és megerősítésében. E tudatos szakmai munka eredménye élethosszig kamatozik, ha az olvasásra nem célként, hanem eszközként tekintünk, amely áthatja életünk szinte valamennyi területét.

Mivel az írott nyelv elsajátítása eszköz a világ megismeréséhez, a kezdetben szerzett és berögzült olvasási viszonyulás-minták az információszerzés és az információ-befogadás mindennapi gyakorlatát is befolyásolják. Az olvasási tevékenységgel kapcsolatos kezdeti tapasztalatok meghatározók a tanulás, az ismeretszerzés, az élményszerű olvasás további folyamataiban. Az olvasással kapcsolatos első negatív élmények nyomán az önértékelés bizonytalansága és az alapvető kultúrtechnikai ismeretek elsajátításának nehézsége együttesen akadályozzák az olvasási készség és a szövegértés fejlődését. Bezárulhatnak azok a kapuk, amelyek csak stabil betűismeret és fluens olvasástechnika birtokában nyithatók ki. Ezek a kapuk pedig olyan lehetőségeket zárnak el a fejlődő embertől, amelyek létfontosságúak a műveltség megszerzése, az értékteremtő emberi élet és mindezek által a valódi esély megragadása szempontjából.

Kutatásom célja az olvasáskutatási eredmények és a könyvkiadói fejlesztések összefüggéseinek feltárása, ezen belül az olvasástanulás kezdő időszakát élő olvasók (gyermekek, szüleik, pedagógusaik) számára készült könyvek módszertani és formai megoldásainak vizsgálata.

Kutatási kérdéseim:

- Mely tényezők, szükségletek, igények befolyásolják, alakítják a magyar könyvkiadók fejlesztési koncepcióit a kezdő olvasók számára kínált könyvek körében?
- A kiadói fejlesztésekben megjelennek-e a szaktudományos háttérrel rendelkező olvasáskutatási eredmények?
- Milyen összefüggések mutathatók ki az olvasási folyamatra ható tényezők és a kiadott gyermekkönyvek tartalmi és formai minősége között?

Előadásomban a magyar nyelvre vonatkozó olvasáskutatási eredményekkel összefüggésben mutatom be a magyar könyvkiadói fejlesztések gyakorlatát, elemezve azok illeszkedését egyrészt a szaktudományos háttérhez, másrészt az olvasói igényekhez.

A KÉPRŐL VALÓ TÖRTÉNETMESÉLÉS JELLEMZŐI KISISKOLÁS KORBAN: KOGNITÍV FELDOLGOZÁS ÉS SZÖVEGALKOTÁS

Bóna Judit^{1,4}, Sipos Zsóka^{2,4}, Steklács János^{3,4}

¹ELTE BTK, ²Meixner Alapítvány, ³PTE, ⁴MTA-SZTE Metakogníció Kutatócsoport

A képről való történetmesélés gyakran használt módszere a narratív kompetencia mérésének, illetve az összefüggő spontán beszéd vizsgálatának. A képekről való szövegalkotási képesség fejlődését nagymértékben meghatározza a gyermekek kognitív fejlettsége – az, hogy képesek-e a képsor által bemutatott történetet értelmezni, majd ennek alapján elmesélni azt. Az értelmezés folyamatát nehéz vizsgálni – ugyanakkor a szemkamerás felvételek megmutatják, milyen sorrendben és hányszori fixálással képes a gyermek feldolgozni a képsor tartalmát, a történet legfontosabb összetevőit és tanulságát.

A jelen előadásban azt mutatjuk be, hogy mi jellemzi a gyermekek történetmesélését kisiskolás korban, amikor egy képsor alapján kell spontán történetet alkotniuk. A képsor bemutatásának kezdetétől a történetmondás végéig szemkamerás felvételt is készítettünk, hogy megvizsgálhassuk a történet előzetes feldolgozásának módját, illetve a történetmesélés közbeni feldolgozást és önmonitorozást. Meghatároztuk a szemmozgások irányát, a fixálások számát és időtartamát, és kiszámítottuk, hogy mely képek/történetelemek feldolgozása igényelte a legnagyobb mentális erőfeszítést. A szövegeket többféle kritérium alapján elemeztük: minőségi és mennyiségi elemzéseket végeztünk rajtuk (a szöveg hossza, a tartalmi egységek száma, kohézió stb.). Az eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy már a történet megértése is több gyermeknek nehézséget okoz, ami a beszédprodukcióban is megmutatkozik egy kevésbé komplex és koherens szöveg létrehozásában.

HATÉVES GYERMEKEK NARRATÍVÁINAK ÉS A TÖRTÉNET ISMERTSÉGÉNEK KAPCSOLATA

Jordanidisz Ágnes¹, Mihály Orsolya², Bóna Judit³

¹Hátország Egyesület, ²Kós Károly Technikum, ³ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti és
Fonetikai Tanszék

Kutatások igazolják a narratív képességek és az iskolai beválás közti kapcsolatot (Feagans 1982; Paul & Smith, 1993). A narratívák létrehozása számos nyelvi és kognitív részképesség egyidejű aktiválását igényli. A narratív képességek óvodás kori vizsgálatára és fejlesztésére gyakran használnak képeket, képsorozatot a nemzetközi szakirodalomban (Fekonja-Pekljaj et al. 2010). Korábbi – szintén képsorozaton alapuló – pilotkutatásunk eredménye szerint a dinamikus mérés során alkalmazott pragmatikai kérdések megtámogatták a narratívák grammatikai komplexitását is.

A jelen kutatásban arra voltunk kíváncsiak, hogy a képsorozat ismertsége (a képsorozattal történő második találkozás) milyen hatással van a nagycsoportos gyermekek történetmesélésére úgy, hogy közben nem kapnak semmilyen támogató kérdést. A gyermekek narratíváit a nyelvi komplexitásra, a szövegkohézióra és a megnyilvánuló gondolkodási szintre vonatkozólag vizsgáltuk, ezúttal statikus eljárással. Hipotézisünk szerint az ismertség elsődlegesen a tempóra és a szünetek számára, hosszarávan hatással, nem pedig a narratív képességekre. Előadásunk a 20 fős mintán végzett kutatás eredményeit ismerteti.

AZ AUDITÍV JELFELDOLGOZÁSI ÉS ÉSZLELÉSI ZAVAROK DIAGNOSZTIKAI KÉRDÉSEI

Hacki Tamás¹, Vasvári Gergely Pál¹, Császár Andrea^{1,2}, Palotai Gáborné Szilvia^{2,3}

¹Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesület, Foniátriai-Logopédiai-Audiológiai Rendelő, ²Mocorgóház Képességfejlesztő Központ, ³SE Neurológiai Klinika

A nemzetközi szakirodalom az ép perifériás hallású, ép intellektusú, de bizonyos auditív részképességekben elmaradó gyermekeknél az „auditív feldolgozás és észlelés zavara” (AFÉZ) diagnózist használja. Ezekkel a gyerekekkel Magyarországon a Gyógypedagógia ellátáson belül, valamint a Fejlesztő pedagógiai gyakorlat során találkozhatunk. A tünetmák körülhatárolása, standardizált diagnosztikája jórészt még fejlesztésre szorul.

A Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Alapítvány budapesti rendelőjében 2019 óta van lehetőség a megkésett vagy eltérő beszédfejlődésű gyermekek komplex vizsgálatára: foniátriai, logopédiai és gyermek-audiológiai egyidejű diagnosztikára. Az itt végzett AFÉZ-diagnosztika (frekvencia- és fonéma-differenciálási képesség, amplitúdó-moduláció és stimulus-időtartam megkülönböztetés) validált, korcsoportos normál értékek alapján kerül kiértékelésre, a fejlesztési, kezelési terv azután team megbeszélés során kerül meghatározásra.

Az orvos-terapeuta team a Foniátria, Audiológia, Gyógypedagógia, Logopédia szempontjai szerinti komplex megközelítésű vizsgálati protokoll összeállításán és tesztelésén, továbbá az erre épülő terápiás protokoll kidolgozásán dolgozik.

Előadásunk célja a gyermek hallásdiagnosztika fontos láncszemének bemutatása a nemzetközi és a hazai gyakorlat jelen állása szerint, esetbemutatással.

A BESZÉDHANG-KIEJTÉSI ZAVAROK ÉS A LOGOPÉDIAI TERÁPIA HATÁSA A FONOLÓGIAI TUDATOSSÁGRA AZ 5 ÉS 6 ÉVES GYERMEKEK KÖRÉBEN

Zemán Andrea Anna

Miskolci Egyetem

A sikeres olvasáselsajátítás egyik prediktív faktora a fonológiai tudatosság, melynek fejlődését több tényező befolyásolhatja. A beszédhang- zavarok rizikótényezőt jelentenek a fonológiai tudatosság fejlődésére. Jelen kutatásban – melyben 5 és 6 éves óvodások vettek részt – arra kerestem a választ, hogy az artikulációs problémák, vagyis a beszédhang-ejtési zavarok, továbbá a logopédiai terápia befolyásolja-e a fonológiai tudatosságot és annak három szintjét (rím-, szótag-, fonématudatosság). A felmérésben 103 gyermek vett részt. A gyermekek fonológiai tudatosságát a NILD Tanulási Terápia programban használt, 10 szubtesztes fonológiai tudatosság vizsgálóeljárással mértem fel.

A felmérésből kiderült, hogy a vizsgált területeken (teljes FT, rím- szótag- fonématudatosság szint) legjobb eredményt a 6 éves, beszédhang-ejtési zavart mutató gyermekek, valamint a logopédiai fejlesztésben részt vevő, ám nem beszédhibás 6 éves óvodások érték el, míg leggyengébben az 5 éves, beszédhibás gyermekek teljesítettek. Az eredmények értelmezésekor a logopédiai terápia interakciós hatását azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

A kutatás eredménye arra enged következtetni, hogy minden óvodás (különösen a 6 éves gyermekek) számára fontos lenne a fonológiai tudatosság szempontjából a logopédiai ellátás, függetlenül attól, hogy beszédük tiszta, vagy artikulációs zavarral küzdenek-e.

A DADOGÁS KÖTŐDÉSBELI KAPCSOLATA

Somogyi Tímea¹, Lajos Péter²

¹ELTE BGGYK GYMRI Logopédiai Szakcsoport, ²KRE BTK PI Klinikai Pszichológia Tanszék

A méltán híres magyar dadogáskutató, Klaniczay Sára vezette be a dadogás, mint a megkapaszkodási ösztön frusztrációjának való értelmezését. Szemléletében a megkapaszkodás lehetőségének pillanatnyi vagy hosszútávú elvesztése összefüggésbe hozható a dadogás kialakulásával. Ebben az értelmezési keretben kimutatható-e a kötődési stílusok kapcsolata abeszédzavarral? Megjelenik-e a dadogásra jellemző gátoltság, megakadás, szaggatottság akapcsolatokban? „Klaniczai Sárától (A gyermekkori dadogásról. Logopédiai Kiadó, Budapest. 2001., A frusztrált megkapaszkodás szerepe a dadogás etiológiájában. In. Vikár, A. Vikár Gy. & Székács, E. Dinamikus gyermekpszichiátria pp. 393-425. Budapest, Medicina) és más elméletalkotóktól tudjuk, hogy a megkapaszkodás ösztöne milyen frusztrációt szenved a dadogó kisgyermek esetében, leginkább 3 éves kor tájékán. Ennek talaján alakul ki e beszédzavar, melynek szerves része a negatív önkép, az alacsony önértékelés és az olyan erőteljes szorongás, amely gyakran logofóbiáig is súlyosbodhat. (Nagy és Józsa: A dadogással mint frusztrált megkapaszkodás ösztönével összefüggő szorongás és önértékelés vizsgálata. Orvosi Hetilap. 2016. 157(21), 825-829.).”

A dadogás komplex és multikauzális jelenség, melynek pszichológiai vonatkozásaira sok kutatás irányult. Bár a dadogó személyek kapcsolati nehézségeit tárgyalja a szakirodalom, a gyermekkori dadogás és kötődés kapcsolatának vizsgálata kisebb hangsúllyal jelenik meg. Jelen előadásom elméleti keretét a nyelvfejlődési és a pszichoanalitikus megközelítés adja a kognitív és a szociális komponensekre is fókuszálva, illetve terápiás szempontból néhány szülő és gyermekek narratíváit és rajzvizsgálatukat követhetjük nyomon.

Előadásomban kísérletet teszek ezen dimenziók rövid bemutatására, fókuszálva a gyermek populációt érintő komplex megsegítési módozatokra, mint terápiás megoldás lehetőségekre.

NÉMET–MAGYAR KÉTNyelVŰ KISISKOLÁSOK NYELVI KOMPETENCIÁJÁNAK FELMÉRÉSE

Csire Márta, Wirker-Dobány Katalin

University of Vienna Department of Finno-Ugric Studies, Ausztia

Előadásunkban a Bécsi Egyetem Finnugor Tanszékének egy új kutatási projektjét szeretnénk ismertetni, amely 2021 szeptemberében indult, és a többnyelvűség-kutatáson belül két- és többnyelvű kisiskolások nyelvi fejlődésével foglalkozik.

Az utóbbi évtizedek migrációja számos fontos és aktuális feladat elé állítja a két- és többnyelvűség-kutatást. Az Ausztriában élő magyar ajkú személyek számát a statisztikai adatok alapján nehéz pontosan megbecsülni, de számuk 80-90 ezer közé tehető. Köztük számos olyan kisgyermekes család él, ahol a gyermekek magyar nyelvi oktatására nem volt, ill. nincs lehetőség. A 2019/2020-as tanévben egy oktatáspolitikai döntésnek köszönhetően elindulhatott az első, idén pedig már a harmadik olyan osztály a bécsi Bunte Schule nevű iskolában, ahol a gyermekek német-magyar kétnyelvű oktatásban vehetnek részt. Projektünkben ezeket az osztályokat szeretnénk végigkísérni az ún. Volksschule első négy osztályán keresztül, s célunk, hogy leírjuk ezen kétnyelvű gyermekek nyelvi fejlődését. Ez a Hamburgi Egyetem több nyelvre kidolgozott és sikeresen alkalmazott nyelvi diagnosztikai eszközével, az ún. VASE-módszerrel (*Verfahren zur Analyse der Sprachentwicklung mit Bildimpulsen*) történik, amely lehetővé teszi a gyermekek individuális nyelvállapotának felmérését német és magyar nyelven.

A vizsgálat alapját a gyermekekkel készült interjúk alkotják, amelyeket audiovizuális módon rögzítünk 2021. november közepéig, majd ezekről az interjúkról transzkripciók készülnek.

Az interjúk kiértékeléséhez egy a hamburgi kollégák által a német nyelvre kidolgozott szempontrendszerrel használunk. A projekt fontos része ennek a szempontrendszernek a magyar nyelvre történő adaptálása, amely éppen folyamatban van.

A projekt eredményeitől azt várjuk, hogy kimutathatóak lesznek azon pontok a kétnyelvű gyermekek nyelvi fejlődésében – egyéni nyelvi diagnózisokon és a korosztályra jellemző általános jelenségeken keresztül is –, amelyekre az oktatás tervezésében és megvalósításában hangsúlyt kell fektetni, s ezáltal elősegíthető a kiegyensúlyozottabb kétnyelvűség elérése. Az eredmények ugyanakkor hasznos információkkal szolgálhatnak a szülők számára is, és segíthetik őket abban, hogy a gyermekük kétnyelvű fejlődését támogatni tudják.

A DMOIESZ KÜLHONI MAGYAR GYERMEKEK SZÁMÁRA KÉSZÜLŐ ÓVODAI PROGRAMTERVEKSZÓKÉSZLETE

Neuberger Tilda¹, Gagnon Eszter²

¹Nyelvtudományi Kutatóközpont, ²AMIT Amerikai Magyar Iskolák Találkozója

Egy gyermek szókincsének nagysága meghatározza szövegalkotási, szövegértési, valamint tanulási képességeit. A nem magyar nyelvterületen élő, magyar anyanyelvű (gyakran kétnyelvű) gyermekek az államnyelvi nevelés-oktatás mellett jellemzően csupán hétvégi óvodákban, iskolákban találkozhatnak intézményes keretek között anyanyelükkel, így a szókincsfejlesztés terén nagy felelősség hárul a családra. Másfelől limitált a célzottan külhoni magyar nyelvű oktatás számára készült fejlesztőanyag, így a pedagógusok számára is nagy kihívást jelent a magyar nyelvi kompetenciafejlesztés és műveltségátadás.

A tervezett előadás célja bemutatni az Amerikai Magyar Iskolák Találkozója (AMIT) vezetésével a külhoni magyar gyermekek számára készülő, a Diaszpóra Óvodák Iskolák Ernyőszervezete (DMOIESZ) által fejlesztett óvodai programtervek felépítését, különös tekintettel a tervek szókészletére. Az átfogó, tematikus anyag létrehozásával a DMOIESZ célja a külföldön élő gyermekek magyar identitásának megerősítése, illetve anyanyelvének megőrzése. A programtervek lehetőséget biztosítanak a diaszpórában élő 6-7 éves óvodások magyar nyelvi szókincsének fejlesztésére annak érdekében, hogy az iskolába lépéskor elvárható lexikális fejlettségi szintet elérjék, ezáltal nyelvi nehézségek nélkül léphessenek be a magyar tannyelvű intézményes oktatásba.

Felmerül a kérdés, hogy milyen mértékben fedik le a DMOIESZ programtervek egyfelől az egynyelvű magyar gyermekek által ténylegesen használt szavakat, másfelől az iskolakezdő tanulók számára készült hazai tankönyvek szóanyagát.

A projektbe való elsődleges betekintésként 30 programterv szóanyagát elemezzük leíró statisztikai módszerekkel és vetjük össze első osztályosok számára megjelent tankönyvekével, valamint 6-7 éves magyar egynyelvű gyermekek spontán beszédében előforduló szavaival. A vizsgálathoz a Mozaik Kiadó három tankönyvét választottuk, amely összesen több mint 23000 szóelőfordulást tartalmaz, valamint 30 tipikus fejlődésű, magyar anyanyelvű gyermek felvételét a GABI adatbázisból (Bóna 2017) és Neuberger (2014) anyagából. Az előforduló lexémák kvantitatív és kvalitatív elemzését végezzük el, melynek során kitérünk az összes szóelőfordulás és a típusok számára, a szógyakoriságra, a tartalmas és a funkciószavak arányára, a szófajok eloszlására.

Előadásunk motivációja felhívni a figyelmet a szókincsfejlesztés kiemelt szerepére a nevelés-oktatás minden szintjén, az anyaországban és a külföldön egyaránt.

Irodalom

Bóna Judit (2017). GABI: Gyermeknyelvi beszédatadtbázis a kutatásban. In Bóna Judit (szerk.) *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 35–50.

Neuberger Tilda (2014). *A spontán beszéd sajátosságai gyermekkorban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

A KONTEXTUS SZEREPE KISISKOLÁSOK METAFORAÉRTÉSÉBEN

Krizsai Fruzsina¹, Babarczy Anna^{1,2}

¹Nyelvtudományi Kutatóközpont, ²BME Kognitív Tudományi Tanszék

Egyes kísérletes pragmatikai kutatások szerint a metaforaértés már igen korán, hároméves korban kimutatható, ha a metaforák a megfelelő kontextusban szerepelnek (Pouscoulous–Tomasello 2020). Saját korábbi eredményeink (Krizsai–Balázs–Babarczy 2020) azonban arra világítanak rá, hogy óvodás korban a kontextus feldolgozása jelentette kognitív terhelés nagyobb, mintsem hogy a kontextuális információ hasznosítható legyen.

Feltevésünk szerint a kontextus annál inkább segíti a metaforák megértését, minél fejlettebb a munkamemória kapacitása. Jelen kutatásunk a kisiskolás korcsoportra fókuszál, mivel óvodás korra jellemzően még nem alakult ki a kontextus hasznosítását segítő emlékezeti kapacitás. Kísérletünkben egy képválasztós feladattal gazdag és semleges kontextusban vizsgáltuk konvencionális és újszerű metaforák megértését. A két metaforakondíció (konvencionális és újszerű) lehetővé tette, hogy ne pusztán a gyerekek szókincsét mérjük, azaz hogy ismerik-e egyes kifejezések konvencionálisan metaforikus használatát, hanem azt is megfigyelhessük, hogyan hat a kontextus ismeretlen kifejezések metaforikus értelmezésére. A munkamemória terjedelmét egy sztenderdizált teszt gyerekekre optimalizált változatával mértük.

Az eredmények részben támogatják hipotézisünket, a munkamemória kapacitása és a kontextus metaforaértésre gyakorolt hatása között ugyanis pozitív korreláció áll fenn. Pusztán a kontextus feldolgozásának képességéből azonban nem következik jobb metaforaértés: a gyerekek konvencionális metaforák esetén semleges kontextusban nagyobb eséllyel adnak helyes választ, mint gazdag kontextusban. A semleges kontextusban, konvencionális metaforákra adott hibás válaszok elemzéséből pedig az látszik, hogy akinek jobb a munkamemória-teljesítménye, annak a hibái között nagyobb arányban fordul elő a szó szerinti jelentés választása.

A kontextus metaforaértésre gyakorolt hatása az újszerű metaforák esetén mutatható ki. A gyerekek tehát iskolás korban már rendelkeznek a kontextus feldolgozásához szükséges emlékezeti kapacitással, ez azonban nem elegendő a konvencionális metaforák megértéséhez. A hibás válaszok vizsgálata arra mutathat rá, hogy ebben a korban a metaforikus kifejezések jelentése interferál a kifejezések szó szerinti jelentésével.

Hivatkozott irodalom

- Krizsai Fruzsina–Balázs Andrea–Babarczy Anna 2020. A kontextus szerepe óvodáskorú gyerekek metaforaértésében. In: Bóna Judit–Krepsz Valéria (szerk.): *Nyelvfejlődés csecsemőkortól kamaszkorig*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 9–22.
- Pouscoulous, Nausicaa–Tomasello, Michael 2020. Early birds. Metaphor understanding in 3-year-olds. *Journal of Pragmatics* 156: 160–167.

A PROZÓDIA HATÁSA A MONDAT LOGIKAI ÉRTELMEZÉSÉRE ÓVODÁSKORBAN: DISZJUNKTÍV TAGADÓ MONDATOK MAGYAR ANYANYELVŰ 4-6 ÉVES GYERMEKEK BESZÉDÉRTÉSÉBEN

Gulás Máté¹, Surányi Balázs^{1,2}

¹PPKE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, ²Nyelvtudományi Kutatóközpont

A diszjunkciót tartalmazó tagadó mondatok logikailag potenciálisan kétértelműek:

(1) János nem ette meg az almát vagy a körtét.

Vagy a negáció esik a diszjunkció logikai hatókörébe ($OR > NEG$ = „egyik vagy másik nem”), vagy a diszjunkció esik a negációéba ($NEG > OR$ = „egyik sem”). Szabolcsi (2002) szerint a nyelvek egyik csoportjában (+PPI nyelvek; Goro, 2004, Crain, 2012), melybe a magyar is tartozik, a diszjunkció Pozitív Polaritású Elem (PPI), és emiatt nem lehet tagadás közvetlen hatókörében.

A Szemantikai Részhalmaz Elv (SSP; Crain, Ni és Conway, 1994) jóslata szerint a nyelvvelsajátítás kezdeti szakaszában a gyermekek a logikailag kétértelmű mondatoknak a logikailag erősebb értelmezését preferálják; ez jelen esetben a $NEG > OR$ értelmezés. A korábbi kísérletes szakirodalom több +PPI nyelvben is megerősítette az SSP jóslatát (pl. japán, mandarin, török). Pagliarini et al. (2018) kísérletében azonban olasz óvodáskorú gyermekek 50% feletti arányban az $OR > NEG$ olvasatot érték el. A szerzők hipotézise (=H) szerint ez annak köszönhető, hogy az olaszban az „egyik sem” olvasatot a mondattagadással tagadó egyeztetésbe lépő mellérendelt forma fejezi ki. A két másik +PPI nyelvben, a magyarban és a franciában megismételt kísérlet azt mutatta, hogy a magyar és francia gyerekek az olasz gyerekekhez képest inkább a $NEG > OR$ értelmezést preferálják (a magyarban 75%-ban; Pagliarini et al. 2021). Mivel e két nyelv is tagadó egyeztetéses, ez aláásni látszik H-t. Bemutatandó kísérletünk eredményei szerint olyan prozódia mellett, amelyben az (1) típusú mondatok egy intonációs frázist alkotnak, Pagliarini et al. (2021) magyar gyermekcsoportjához hasonló eredményeket kapunk, ha azonban a diszjunktív mellérendelés második tagja új intonációs frázist kezd, az $OR > NEG$ értelmezés az esetek felében elérhető, az olasz gyermekek adataihoz hasonlóan. Ebből két következtetés vonható le. (i) A három tagadó egyeztetéses +PPI nyelv között talált különbségek fakadhattak a prozódia kontrollálásának hiányából. Ha így van, H továbbra is tartható. (ii) A 4-6 éves gyermekek képesek mondatprozódiai információkat felhasználni a diszjunkció logikai hatókörének értelmezéséhez.

A GYERMEKIRODALMI SZÖVEGEK OLVASHATÓSÁGI VIZSGÁLATA A SZÖVEG GRAMMATIKAI KOMPLEXITÁSÁNKERESZTÜL

Bogdán Patrik

Pécsi Tudományegyetem

Előadásomban a gyermekirodalmi szövegek grammatikai komplexitásának különbségeit vizsgálom különböző korosztályoknak szánt művekben. Berg Judit négy könyvsorozatának olvashatósági és grammatikai elemzésén keresztül mutatom meg, hogy milyen nyelvi különbségek vannak a vizsgált kötetekben. A vizsgált kilenc könyvből véletlenszerűen kiválasztott négyszáz mondat adatait először az Egyesült Államokban neveléstudományi célra leggyakrabban használt olvashatósági indexekkel (Flesch-Kinkade, FOG index, SMOG index, Dóra 2019) teszteltem, melyek eredménye, bár nem adta meg az ajánlott valós olvasásértési követelményeket, de rámutatott a művek közötti komplexitásbeli növekedésre. Az Egyesült Államokban az 1920-as évek kezdetétől alkalmaznak olvashatósági indexeket, amelyekben az értékeket a szöveg átlagos mondathosszúságából, valamint átlagos szótagszámából számolják, ám ezek magyar nyelvre történő adaptálása még nem történt meg (Józsa–Steklács 2012:163). Ezek a tesztek jelenleg nem képesek pontosan ábrázolni a magyar szövegek értő olvasásához szükséges tudásszintet, leginkább azért, mert a magyar mint agglutináló nyelv lényegesen eltér az angoltól. A vizsgálatom következő fókuszpontja a szövegek generatív mondattani elemzése volt 19 szempont alapján. Atapasztalatok: az idősebbeknek szánt művek mondatai átlagosan több tagmondatból állnak; az egymondaton belüli maximális tagmondatszám is magasabb; megfigyelhető a fókuszot tartalmazó tagmondatok növekvő aránya; kimutatható az ugrásszerű növekedés a birtokos és tárgy elhagyásának gyakoriságában a legkisebbeknek szánt sorozat és a másik három korosztály szövegei között (lásd még Kleiber–Viszket–Dóla 2019). A további 14 szempont eredményei kevésbé szemléletesek. Mindezek alapján kijelenthetjük: az ismert olvashatósági tesztek magyarra adaptálásánál a szótagszámon kívüli adatokra is támaszkodnunk kell, de alapos vizsgálatra szorul, hogy mely adatokra.

Dóra 2019, Olvashatósági tesztek: elmélet és gyakorlat. *Képzés és gyakorlat* 17/2. 21–33.

Józsa–Steklács (2012), Az olvasás tanításának tartalmi és tantervi szempontjai. Csapó–Csépe (szerk.), (2012), *Tartalmi keretek az olvasás diagnosztikus értékeléséhez*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 137–188.

Kleiber–Viszket–Dóla (2019): A gyermekirodalmi szövegek névelőhasználatának és a nyelvhasználat fejlődésének lehetséges összefüggései. Bóna–Horváth, (szerk.) *Az anyanyelv-elsajátítás folyamata hároméves kor után* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó 273–292.

A SZÖVEGÉRTÉS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGE A D-12 OLVASÁSI MOTIVÁCIÓT NÖVELŐ PROGRAMBAN

Vass Dorottea¹, Steklács János², Varga Szilvia³

¹ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, ²Pécsi Tudományegyetem, ³Neumann János
Egyetem

Az olvasás kognitív és affektív vizsgálati aspektusai az utóbbi évtizedekben is közel álltak a neveléstudományok aktuális kutatási témáihoz, mindez igaz az olvasás társadalom és egyén életben betöltött szerepének vizsgálatára is. Egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a módszertani, pedagógiai kutatásokban azok a területek, amelyeknek megkerülhetetlen tényezője az értő olvasás. Ilyen például az önszabályozó tanulás, a tanulásmenedzsment, a végrehajtó funkciók pedagógiai folyamatban betöltött szerepének, illetve a metakognitív tudás vizsgálata is.

Az előadás során célunk bemutatni a szövegértés fejlesztésének egyes lehetőségeit egy új, D-12 nevű holisztikus szemléletű kísérleti fejlesztési szakaszban lévő programban. Ez a program az olvasási motivációt a stratégiahasználatot és az ehhez kapcsolódó gondolkodást, tudást hivatott fejleszteni, amelynek a tizenkét pontját, ezáltal pedig a maga komplexitását és holisztikus szemléletmódját is egyúttal ismertetjük. A D-12 program egyik fő alapelve, hogy a tanulók, a szülők és a pedagógusok a döntéshozói részvételi szinten vegyenek részt az olvasási folyamatokban, így a partneri viszony mellett a program másik fontos alappillére, hogy a tanulóknak a már jól ismert stratégiák és módszerekhez képest tágabb keretet biztosít a tevékenységekhez, megadva nekik a lehetőséget a felelősségvállalásra, amely a motiváció egyik fontos kulcspontja. A programban alkalmazott szövegértési feladatok fejlesztik az olvasástechnikát, az olvasott szöveg automatikus dekódolását, ami az olvasási képességek fejlődésének az alapját képezi. A fejlesztő feladatok lehetőséget biztosítanak arra, hogy a tanulók megismerkedjenek a szövegek felépítésével, stílusával és szókincsével, ami segíthet a szövegértés különböző szintjeinek elsajátításában, miközben megismerhetik a magyar nyelv pragmatikai és stilisztikai szabályait is. Meggyőződésünk szerint ezek a komponensek sikeresen hozzá tudnak járulni ahhoz, hogy a szövegértő olvasás mint stratégiai, interaktív és kompenzációs folyamat hatékonyabban tudjon fejlődni a gyerekek iskolai periódusában. Jelen előadásban a D-12 programból azt az olvasás, szövegértés kognitív és metakognitív elemeit ismertetjük, amelyek taníthatók és tanulhatók, a teljes program alkalmazásával pedig növelhetővé válik úgy a 8-14 éves korosztály, mint a 6-8 éves korosztály olvasási és tanulási motivációja.

OLVASÁSI KÉSZSÉG PANDÉMIA ELŐTT ÉS UTÁN A 3. ÉVFOLYAM ELEJÉN

Sipos Zsóka^{1,2}, Mihály Orsolya³, Bóna Judit^{2,4},

¹Meixner Alapítvány, ²MTA-SZTE Metakogníció Kutatócsoport, ³Kós Károly Technikum,
⁴ELTE BTK

A pandémia következtében az előző kettő tanév során a gyermekek oktatása nem jelenléti, hanem online formában zajlott, illetve a diákok hiányzásának aránya is növekedett, hiszen a fertőzés megelőzése érdekében az intézmények a legenyhébb légúti tünetek esetén is kérték a gyermekek távolmaradását. Az oktatási folyamat e körülményekből fakadó sajátosságai különösen érzékenyen érintették a jelenlegi harmadik évfolyamos diákokat, hiszen a tanulás egy érzékeny szakaszában, a későbbi ismeretszerzés alapját jelentő akadémikus készségek (olvasás, írás, számolás) elsajátításának szakaszában vált töredezetté, speciális körülmények közé kényszerültté az oktatásuk

A jelen kutatásban azt vizsgáljuk, hogy a megváltozott feltételek hogyan befolyásolták a gyermekek olvasástanulását. A kutatás első részeként egy 200 fős, településtípus és anyai iskolai végzettség alapján reprezentatív mintán elemezzük a gyermekek olvasástechnikáját, összehasonlítva a kapott adatokat egy korábbi reprezentatív kutatás eredményeivel olvasási tempó és pontosság terén. Ezen túlmenően azt is feltérképeztük, hogy a gyermekekben milyen kép alakult ki saját olvasásukról, mennyire látják reálisan a teljesítményüket. A felmérés záró szakaszában vizsgáltuk, hogy a szülők és a pedagógusok hogyan vélekednek a digitális oktatás és az olvasástanulás összefüggéseiről, mi az, ami nehézséget okozott a családoknak, diákoknak, milyen megoldási módokat látnak a kialakult nehézségek leküzdésére. Az eredmények alapján elmondható, hogy a gyermekek olvasáselsajátítása kevésbé volt sikeres, mint a jelenléti oktatásban. Egyes szocioökonómiai faktorok ezt erősen befolyásolták, továbbá, hogy nemcsak a gyengébb teljesítmény, hanem a diákokkal kapcsolatban álló szakemberek és a szülők által tapasztalt nehézségek is szükségessé teszik a sajátos körülmények okozta eltérések orvoslását.

A TANÁRI BESZÉD FATIKUS NYELVI ELEMEINEK HATÁSA A TANULÓI BESZÉDRE

Asztalos Anikó

ELTE TKK

A kutatás a diskurzuselemzés, a pragmatika és a kommunikációelmélet tudományelméleti keretében valósul meg. A kutatás célja, hogy a tanári beszédben lévő verbális fatikus elemeket és ezek funkcióját azonosítsa, valamint megvizsgálja, hogy milyen hatásuk lehet a tanulók beszédére. A fatikus funkció a nyelv eredendő, elsődleges funkciója, amely a diskurzus létrehozásához, fenntartásához és lezárásához járul hozzá. A fatikus nyelvi elemek a hallgatót és a beszélőt összekapcsolják, segítik továbbá a nyelv ismeretközlő szerepének létrejöttét azzal, hogy megalapozzák a beszédhez szükséges tágabb kontextust (Malinowski 1936; Hymes 1975; Lyons 1977; Tátrai 2011; Erdélyi 2012; Pléh 2014). A kutatás egy korábbi vizsgálat alapján a tanári beszéd fatikus nyelvi elemeit 3 típusba sorolja: grammatikai, lexikai és pragmatikai csoportba (Antalné 2010). A vizsgálat kiemelt célja annak elemzése, hogy a diákok beszédfordulóinak és megnyilatkozásainak gyakorisága nagyobb-e azokon a tanórákon, amelyekben a pedagógus beszédében több fatikus nyelvi elem azonosítható. További cél annak feltárása, hogy a vizsgált fatikus csoportok és tanulói megnyilatkozások fajtái (például: információmegosztás, magyarázat, véleménykifejezés stb.) között van-e összefüggés.

A kutatás 12 magyar nyelvi tanóra frontális óraszakaszaiban vizsgálja a tanári beszéd fatikus nyelvi elemeit, és ezek hatását a tanulók beszédfordulóinak és az őket alkotó megnyilatkozástípusok gyakoriságára és hosszára. A tanórákat kamera rögzítette, az így készült videós anyag (összesen 472 percnyi) annotálását és szegmentálását az ELAN 6.0 transzkripció szoftverrel végeztem. Az adatokat az SPSS 28.0. szoftver segítségével értékeltem. A kutatás hipotézisei a következők: (1) Azokon a tanórákon, ahol a tanári beszédfordulókban több fatikus nyelvi elem azonosítható, a tanulói beszédfordulók gyakorisága nagyobb. (2) Azokon a tanórákon, ahol a tanári beszédfordulókban több fatikus nyelvi elem jelenik meg, a diákok megnyilatkozásainak gyakorisága nagyobb. (3) A tanári beszédben lévő fatikus nyelvi elemek csoportjai és a tanulói beszédfordulókban lévő megnyilatkozástípusok gyakorisága között összefüggés van.

Az eredmények alapján megfogalmazható, hogy a tanulók beszédére és a tanulói aktivitásra hatása van annak, hogy a pedagógus beszédében mennyi és milyen típusú fatikus nyelvi tárható fel.

A TANULÓI ARANYKÖPÉSEK ÉS STILISZTIKAI HIBÁK SZEREPE A BESZÉD- ÉS ÍRÁSFEJLESZTÉSBEN

Nagy-Varga Zsolt

ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium

A közoktatás szereplői számára mindennapos feladat az írásbeli munkák, dolgozatok javítása. Nem egy esetben mosolyt csal a javító tanár arcára egy-egy tanulói szófordulat, mondat, “aranyköpés”. A vizsgálat célja ezeknek a nyelvi jelenségeknek a csoportosítása (miből fakad az aranyköpések humora: a szójelentésből, a hangalakból, a szokatlan toldalékolásból?), az aranyköpések keletkezése mögött meghúzódó lehetséges okok feltárása (pusztán időhiány, sietség lenne?). A vizsgálatnak célja pedagógiai-módszertani javaslatok megfogalmazása is arra vonatkozóan, hogyan lehet ezeket a hibákat a beszéd- és íráskészség fejlesztésében felhasználni, milyen tanulságok, tapasztalatok fogalmazhatók meg ezekből a diákok számára, amelyeket hatékonyan képesek beépíteni saját kommunikációjukba, nyelvhasználatukba.

A MORFOLÓGIAI TUDATOSSÁG MÉRÉSI LEHETŐSÉGEI KÖZÉPISKOLÁS TANULÓK KÖRÉBEN

Bartha Blanka

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

A nyelvi tudatosság részterületei között a legkevésbé vizsgált terület a morfológiai tudatosság mérése (Wolf 2008). A hazai szakirodalomra ez különösen jellemző, alig néhány tanulmány foglalkozik a témával annak ellenére, hogy a szövegértésre jelentős hatással van a morfológiai tudatosság fejlettsége (Török–Hódi 2015). Az olvasástanulás az alapvető nyelvi képességek mellett a nyelvről való tudatos gondolkodásra, a hangrendszer, a szavak, a mondatok, a szövegszerkezet ismeretére is támaszkodik (Tóth 2003). A morfématudatosság a morféma felismerésének képességét, míg a morfológiai tudatosság a szavak szerkezetének manipulálására irányuló képességet jelenti (Carlisle 1995; Török–Hódi, 2015). A morfológiai tudatosság és a szövegértés közötti összefüggéseket már számos külföldi kutatás igazolja (Gillon–Kirk 2009; Bernstein et al. 2020 stb.), de hazánkban a morfológiai tudatosság felmérése (Varga–Pásztor–Steklács 2019) az anyanyelv-elsajátítás korábbi szakaszaira összpontosul, így a középiskolás korú tanulók tudatosságát nem vizsgálták. Külföldi kutatások ugyanakkor igazolják, hogy egészen a felnőtt korig releváns a morfológiai tudatosság és a szövegértés közötti összefüggések keresése (Apel–Wilson–Fowler 2015; Binder–Tighe 2012).

Az előadás témája a középiskolás korú tanulók morfológiai tudatosságának felmérési lehetősége. A bemutatott teszt négy feladattípust ismertet, melyek egyaránt mérik a morfológiai- és a morfématudatosságot. A feladatok tartalmazznak szótövekkel, toldalékokkal és álszavakkal kapcsolatos feladványokat. A kitöltőknek a tesztben megjelenő szavak töveit és egymáshoz hasonló morfémaszerkezeteket kell felismerni, majd a szótári alakban megadott szavakat úgy manipulálni, hogy a példamondatokba illő morfémaszerkezetet létrehozzák. A feladatsor tervezése során különös figyelmet kapott, hogy a mindennapi nyelvben gyakran használt szavak, szóalakok és lehetőség szerint egyszerű mondatok jelenjenek meg. Kizárásra kerültek például a nem egyértelmű besorolású toldalékok, a nem produktív képzők és az idegen eredetű szavak. A teszt célja, hogy különböző korcsoportok morfológiai tudatosságának összehasonlítását és az egyes korosztályok tudatosságának jellemzését lehetővé tegye. A tesztet 25 szakképzésben és 25 technikumi képzésben résztvevő tanuló töltötte ki. Az előadásban bemutatott adatok a középiskolás korú tanulók által kitöltött tesztsorok tanulságait ismertetik.

Felhasznált irodalom:

- Carlisle, J. F. 1995. Morphological awareness and early reading achievement. In Feldman, L. (ed.): Morphological aspects of language processing. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ. 189–209.
- Török Tímea – Hódi Ágnes 2015. A morfológiai tudatosság fejlődése, mérési lehetőségei és az olvasás szövegértéssel való kapcsolata. Anyanyelv-pedagógia 8(1). <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=551> (Letöltés ideje: 2021. 11. 16.)
- Wolf, Maryanne 2008. Proust and the squid: The story and science of the reading brain. Harper Perennial. New York.
- Tóth László 2003. Narratívum és megértés: Pszichológiai sajátosságok a narratív szöveg megértésének fejlődésében az általános iskolai tanulók körében. Habilitációs értekezés. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológiai Intézet, Debrecen.
- Gillon, G. T – Kirk, C., 2009. Integrated morphological awareness intervention as a tool for improving literacy. Language, Speech and Hearing Services in Schools 40. 341–351.
- Apel, K. – Wilson-Fowler, E. B. 2015. Influence of morphological awareness on college students' literacy skills: a path analytic approach. Journal of Literacy Research 47(3). 405–432.
- Binder, K. S. – Tighe, E. L. 2015. An investigation of morphological awareness and processing in adults with low literacy. Applied Psycholinguistics 36. 245–273.

SZÜNETTÍPUSÚ MEGAKADÁSOK TIZEDIK ÉVFOLYAMOS TANULÓK GÉPELT SZÖVEGPRODUKCIÓS FOLYAMATÁBAN

Gyenei Kornélia

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

Az írásnak a mindennapi életben betöltött nagy szerepe ellenére az írásprodukción az a nyelvi folyamatok pszicholingvisztikai vizsgálatakor háttérbe szorul, a magyar szakirodalom a hangsúlyt a spontán beszéd kutatására helyezi. Noha a szakirodalom a nyelvi hibázások vizsgálatakor háttérbe szorítja az írott nyelvet, gyakorló magyar szakos pedagógusként azt tapasztalom, hogy a nyelvi megakadások jelen vannak az írott szövegprodukción során is, akár kézzel írott, akár gépelt szövegről van szó. Az iskolai környezetben legalább olyan fontos az írásfolyamat hezitálásainak és megakadásainak vizsgálata, mint a szóbelieké, ezeket feltérképezve ugyanis lehetővé válik a tanulók tudatosabb szövegalkotási készségének fejlesztése.

Az előadás célja, hogy bemutassa a kutatásban résztvevő tizedik évfolyamos tanulók számítógépes írásfolyamatának szünettípusú megakadásait.

A kutatás megközelítőleg 6339 szónyi, 27 861 s hosszúságú szövegalkotási folyamat szünettípusú megakadásait vizsgálja azok típusa és előfordulási gyakorisága szerint 10 fő tizedik évfolyamos tanuló gépelt fogalmazása alapján. A szövegek produkciós folyamatát a tanulók képernyővideó segítségével rögzítették Loom alkalmazással, videó formátumban, anonim módon. Az így elkészült videókon nyomon követhetők az írásfolyamatban történő hibázások és megtorpanások, melyek az ELAN videó annotáló szoftver segítségével kerültek feldolgozásra.

A kutatás fő kérdése, hogy az írásfolyamatban előforduló szünetek hogyan kategorizálhatók. Kutatásomban vizsgálom a fogalmazó személyes gépelési szokásait is – a szünetek esetében nem csak azok előfordulását, de az arányukat is mértem. A munka során nehézséget jelentett meghatározni a szünet minimum értékét, mivel az eltérő gépelési rutinból és szokásokból is adódóan a videókon a karakterek eltérő gyorsasággal jelentek meg. Éppen ezért kizárólag a hosszú gondolkodási szüneteket vizsgálom, melynek minimum értéke 800 ms. A kutatás során 665 darab, összesen 7202393 ms hosszúságú szünet került rögzítésre és vizsgálatra. Az eredmények alapján a gondolkodási szünetek legtöbbször, 45,51%-a tagmondathatáron helyezkedik el. A legkevesebb szünet morfémán belül helyezkedik el, mindössze 2,7%.